

Misztikum és vallásosság: zarándoklat a Señor de Qoyllur R'ity-hez. Szinkretizmus egy indián ünnepen (Schiller Katalin)

Bevezetés

A spanyol hódítás során az amerikai kontinensen élő indián népeket sorra a keresztény hitre térítették. Missziókat állítottak fel, templomokat építettek, és megkeresztelték az őslakosokat. Így mára a Latin-Amerika országaiban élők kereszténynek vallják magukat. Tartják az ünnepeket, hagyományokat, és hivatalosan teljesen átvették a keresztény rendet és értékeket.

A térítés az ősi tradíciók elpusztulását jelentette, azonban az ősi hitvilág és az ősi rítusok bizonyos elemei fennmaradtak és új köntösben élnek tovább. Marót Károly szerint nincs történeti folytonosság a rítusok megismétlései között. Minden alkalommal új lelki, társadalmi és kulturális helyzetek hozzák létre az adott rítust.

Jelen írás a Señor de Qoyllur R'ity zarándoklat keresztény és ősi elemeinek keveredését mutatja be, valamint azt, hogy napjainkban milyen külső és belső okok hozzák létre ezt az ünnepet, és hogy hogyan kapcsolódik mégis a múlthoz.

Az ünnep és a zarándoklat összetettsége és jelen írás terjedelme miatt itt csak a lényeg bemutatására szorítkozom, és csak a fontosabb részleteket emelem ki.

A terepmunka

2001 júniusában vettem részt a zárandoklaton társaimmal: egy fotográfussal (Kurdi Zoltán) és egy néptáncossal (Koncz László) együtt léptünk kapcsolatba az ünnep egyik közösségével, a paucartambói ukukuk csoportjával.

A terepmunka során a kulturális antropológia módszereit használtam, vagyis a résztvevő-megfigyelést és a strukturált és a strukturálatlan interjúkat, valamint a hétköznapi beszélgetéseket.

1. A helyszín

Apu (Szent) Qoyllur R'ity zárandoklatának helyszíne Peru egyik déli tartományának, Cuzco megyének észak-keleti részén helyezkedik el, az Ausangate (6384m) havas hegycsúcsaihoz közel, nyugati irányban. A hegy és a völgy, ahol a szertartások zajlanak, valamint a környék egyéb elnevezései adatközlőink és a szakirodalom szerint is nehezen megnevezhető, ui. nem egyértelműen használják a különböző neveket.

Kiindulópontunk, és egyúttal közösségünk a területtől kb. 75 km-re északra fekvő Paucartambo (Cuzcótól észak-keletre fekszik). Nagyjából 600 főnyi lakossága kétnyelvű, ill. spanyolul nem beszélő kecsua indiánokból és meszticekből áll. Földművelésből élnek, a közeli hegyoldalakon kukoricát és más növényeket termesztnek.

Az ünnepeken viszont, nemcsak ők vesznek részt, hanem rokonai és azok rokonai is. Így lehetséges, hogy minden ünnepen jelentősen megnő a városka lakossága, és a közvetlen résztvevők nagy része valójában nem is a faluban lakik.

2. A közösségek

Az ünnep résztvevői nem egyénileg teszik meg a zarándokutat, hanem jelmezes csoportokat, közösségeket alkotnak. Hogy az egyén melyik csoport tagja lesz, azt szabad választás alapján dönti el. Az újoncnak meg kell felelnie a csoport elvárásainak, és át kell esnie a beavatási szertartáson, amelyre a zarándoklat során, a Szent Gleccseren kerül sor.

A jelmezes csoportok együtt alkotják a nemzetségeket (nación), amelyek olyanok például, mint egy falu közössége. Elképzelhető azonban, hogy más szempont szerint is alakul a nemzetség, például rokoni vagy baráti kapcsolat alapján.

A nemzetségek pedig együtt alkotják azt a csoportot, amely magát az „Andok népe”-nek tartja, függetlenül attól, hogy a csoporton belül megjelennek etnikai (kecsuák, aymarák stb.) vagy nemzeti (Ecuador, Peru, Bolívia) különbségek. A résztvevők mindenképpen az összefogásról beszélnek, és arról, hogy az „Andok népe” az a vallási közösség, amely a zarándoklatot együtt járja végig.

Jelen tanulmány főszereplője a paucartambói nemzetség, amely négy jelmezes csoportra oszlik az ünnep során. A városkában egyébként más ünnepen más csoportok is megjelennek, például a városka védőszentjének ünnepén (Virgen de Carmen – Karmelita Szent Szűz) 19 csoport és tánc jelenik meg. A Qoyllur R'ity ünnepén azonban csak négy csoportról beszélhetünk. Melyek ezek?

3. A jelmezes csoportok és szimbólumaik

A csoportok a történelem során folyamatosan, különböző motivációk hatására alakultak ki. Feltételezésem szerint eredetileg másfajta vallási képzetekhez, rítusokhoz kapcsolódtak, és később kerültek be a Qollyur R'itty ünnepkörbe. Tartalmuk általában vagy ősi, vagy éppen modern gyökerekből táplálkozik, de kifejezetten nem a ke-

resztény hagyományokból, ezért nem egyértelmű az összefüggés a jelmezes csoportok és a szent tisztelete között. Mégis a szertartássorozat egyik legfontosabb részét képezik ezek a csoportok és a szimbolikájuk.

A zárándoklaton eredetileg háromféle csoport vett részt:

1. az ukukuk csoportja
2. a Ch'unchók csoportja
3. a Qollák csoportja.

Ez azt jelenti, hogy minden nemzetség ugyanezeket a csoportokat állította ki. Később azonban csatlakoztak ezekhez más jelmezes csoportok is, és mára a zárándoklat helyszínén, a Sinakara-völgyben egyéb jelmezések is megjelennek, mint pl. Capaq Negro, Qoyacha, Majeño stb. csoportok. Vagy gyakran látni egyszerűen népviseletbe öltözött közösségeket, amelyek a saját helyi zenéjükre saját táncukat táncolják.

Minden csoportnak megvan a saját viselete, zenéje és tánca, amelyet az ünnep során többször eltáncol. A viseletet csak alkalmanként veszik fel.

A csoport belső szerkezete hierarchikus, ennek ellenére nincsenek kiváltságok. Ez azt jelenti, hogy pl. a csoportnak ugyan van egy vezetője (caporal), aki komoly tekintélynek örvend, és aki a csoport vezetését igen nagy tisztességnek tekint, előjogokkal azonban nem rendelkezik. Mindenki engedelmeskedik neki és tiszteli. Ő szervezi meg a csoportot, az ő feladata, hogy megteremtse a szükséges anyagi alapot, hogy a csapat el tudjon menni a Qoyllur R'ity-re, és a zárándoklat megvalósítása is az ő felelőssége. Ő ügyel a csoporton belüli fegyelemre, és a fegyelem elősegítése érdekében használhatja ostorát, amely az ukukuk egyik legfontosabb eszköze. A zárándoklat során azonban igen ritka a fegyelmetlenség.

A paucartambói jelmezes csoportok a következők:

1. Az ukuku a medveember. Róla egy legenda szól, amelyet adatközlőnk így mesél el: „A medveember beleszeret egy gyönyörű szép (indián) lányba. El is rabolja a lányt, hogy vele éljen, de az nem

akar vele maradni. Ezért elengedi. Később azonban mégis udvarol neki, és elnyeri szerelmét. A lány a felesége lesz, és palotájába költözik. Boldogságuk azonban nem tart sokáig. A lányt elvarázsolják. Megbetegszik, és meghal. A medveember bánatában a hegyekbe menekül, és ott bujdosik hátralévő életében.”

Ez a történet nem ismeretlen számunkra, hiszen mindnyájan ismerjük a Szépség és a Szörnyeteg meséjét, amely ugyanezt a témát dolgozza fel. „Nem véletlen a hasonlóság – kommentálja adatközlőnk, majd hozzát teszi –, a legérdekesebb az, hogy ezen a területen egyáltalán nem élnek medvék. Mégis egy ősinek tűnő mesében a főszereplő a medve. Talán az európaiak hozták magukkal” – fejezi be a történetet.

Az ukuku tehát a medveembert szimbolizálja, és feltehetően az európai tradíció hatását mutatja. Feladatát viszont ősi hagyomány: ő a közvetítő a három világ között, amelyre az Andok népeinek világképe épül. Ezek az Ukhupacha, vagyis az ősök, a holtak birodalma; a Kaypacha, vagyis a mi világunk, az élők világa, végül a Hanaqpacha, vagyis a mi és a holtak világán kívül eső világ.

Viselet és néhány fontosabb kellék:

- pellón: suba, lámagyapjúból és alpaka fonalból,
- maszk: fekete alpaka gyapjúból, Qoriwaqollo-nak is hívják,
- fejfedő: alpaka szőrből,
- qolquewaraka: ostor, kemény, fonott bőrből,
- qoriwaraka: kereszt,
- pututu: valamilyen növény terméséből készült síp. Megfújáskor erős, misztikus hangot ad. Bizonyos források szerint ezzel hívja elő az ukuku a rossz vagy a jó energiákat, attól függően, mire van szüksége. Emellett ezzel jelzi bátorságát, merészségét, erős kiállását és a győzelmet. Az Ukuku zenekar hangszerei eredetileg: 2 pito (ötlyukú síp) és 1 bombo (nagydob, pergődob). A sípot oldalt fújják, mint a fuvolát. Ezek eredetileg nádból készültek, ma azonban természetes, hogy műanyag csövet is használnak, amit nylonzacskóval hangolnak.

2. A Ch'unchók csoportja képviseli az őserdei népeket, és viseletük is annak felel meg, ahogy az Andok földművesei elképzelik az őserdő lakóit. Vagyis ruhájuk tarka, hímzett, fejüket nagy, színes papagájtollakkal díszített fejfedő borítja. Mindig elkísérik Señor de Qollyur R'ityt, minden ünnepre.

A Ch'unchókat kettősség jellemzi több értelemben is: egyrészt szimbolikusan ők képviselik az ökológiai és etnikai különbségeket (hegyvidék és őserdő, chunchók létező őserdei népcsoport és a kecsuák közti különbséget), másrészt az időbeli és történelmi különbségeket (mindkét csoport az Inka Birodalom része volt, tehát jelenlétük a történelmi folytonosságot jelképezi, ugyanakkor távol-ságot is keltenek ezzel, hiszen az Inka Birodalomról már csak történelmi távlatokban beszélhetünk, vagyis a múltat és jelent jelképezik egyszerre).

A kettősség ezeken kívül magában a Ch'uncho táncos csoportban is megjelenik, ugyanis két Ch'uncho csoport létezik: a Wayri Ch'unchók csoportja, és a Kapac Ch'unchók csoportja. Az első a szegény közösségek csoportja. A második csoportot idegeneknek nevezték, mivel Kapac kecsua nyelven azt jelenti, hogy gazdag, hatalmas, és nehéz elképzélni, hogy az Andok vidékén a földművesek gazdagok lennének.

Paucartambóban, már csak Kapac Ch'uncho csoport van, melyek a rájuk jellemző tarka, gazdagon díszített viseletet hordják.

3. A szegénység ellenpontozására pedig egy másik csoport szolgál, amely a kereskedők gazdagságát szimbolizálja, ugyanis az állattartás, üzlet, kereskedelem, csempészet stb. területéről származik. Ők collaok-nak hívják. Ezért nevezik az őket szimbolizáló táncosokat Qolláknak. Két csoportjuk van: a kapac qollák és a waqcha qollák. Az előbbieket náluk is a kereskedők gazdagságát szimbolizálják a viseletük és koreográfiájuk révén. Utóbbiak pedig ez esetben is az Andok földműveseit jelképezik.

Az ünnep bemutatása

Qoyllur R'ity mítosza

Az ünnep a hagyomány szerint körülbelül 200 éves. Jézus 1780-ban jelent meg ezen a területen, és ez a jelenés lett maga a szent, a Hó Csillaga, azaz kecsua nyelven, Qollyur R'itty. A szót nem szokták lefordítani, mindenki, akár az ország más részeiben is a kecsua elnevezést használja.

A történet főszereplője egy Mariano Mayta nevű indián fiú, aki azt a feladatot kapta, hogy vigyen fel egy lámanyáját a Qolqepunku-hegy Sinakara nevű völgyébe. Ő ezt meg is tette, és hónapokat töltött el odafönt, ahol nagyon fázott, és mivel nem igen volt mit enni, éhezett. Már jó ideje fönt élt a hegyen, és nagyon szenvedett, mikor egyszer csak, szinte a semmiből, megjelent egy mesztic fiú, aki fönt maradt vele. Nagyon jó barátokká váltak, és ettől kezdve együtt töltötték az időt. A mesztic fiú ruhát és élelmet ajándékozott Marianónak.

A fiúnak volt egy ponchója, ami nagyon megtetszett Marianónak. Elkérte tőle, és lement vele Cuzcoba, a városba, hogy varrasson magának egy ugyanolyat. Amikor azonban a szabó meglátta a ruhát, elcsodálkozott, mert olyan anyagokból volt, amiből csak az érseknek készítettek ruhát. Nem tudta, mit tegyen, ezért a fiút elküldte az érsekhez. Don Moscoso, az érsek, meghallgatta a poncho történetét, és dühbe gurult. Követeket küldött a Sinakara-völgybe, hogy kézre kerítsék és kifaggassák a mesztic fiút. Amikor azonban felértek, nem láthatták meg őt, mert olyan fény áradt belőle, ami megvakította a követeket. Elfogni pedig azért nem tudták, mert keresztre feszítve találtak rá. Ezért azt hitték, meghalt. Amikor Mariano fölért, ő is a keresztre feszített testet találta meg. Ő is azt hitte, hogy testi-lelki jó barátja halott. Ezt nem bírta elviselni, és belehalt fájaldalmába. Ott a Sinakara-völgyben temették el. Úgy tartják, hogy a keresztre feszített mesztic fiú Jézus Krisztus egy jelenése volt, és ezért szentként tisztelik.

A helyre először egy feszületet emeltek, majd a hatvanas években egy kápolnát építettek, ez lett a zarándokút célpontja.

A zarándoklat rítusainak bemutatása

a) Las visitas, vagyis a látogatások

A visita, vagyis látogatás a Qollyur R'ity előestéjének programja. Azt jelenti, hogy a különböző csoportok végiglátogatják egymást. Egyik csoport elmegy a másikhöz, harmadikhoz, majd a harmadik látogatja meg az elsőt. Mindenki tiszteletét teszi a másiknál, hogy a zarándoklat a szeretet és az összetartozás jegyében telhessen el. Ezt ekkor alapozzák meg.

b) A romería

A Qoyllur R'ity napján az összes csoport a saját házában gyülekezik, majd megindul a templomba, ahol misén vesz részt, amely az ünnepség kezdetét jelenti. Ezután elindul a temetőbe, ahol a holtak lelkét kérik segítségül, hogy megvalósíthassák a zarándokutat. Bevonulnak a temetőbe, és azoknak a sírjához mennek el, akik valaha részt vettek az adott csoporttal a zarándokúton. A sír mellett megállnak, imádkoznak, a zenekar pedig eljátssza a zenéjüket és a himnuszukat.

c) Az indulás

A Qoyllur R'ity napján a feladatok a kocsióttal kezdődnek: a csoport platós teherautón utazik, mivel Peruban ez a személyszállítás egyik igen népszerű járműve. Az ukukuk az oldalfal tetején foglalnak helyet, ostorukkal a rúdhoz, és a kocsi stabil részeihez kötik magukat, nehogy leessenek, ha esetleg elaludnának. A zenészek megállás nélkül muzsikálnak, miközben az ukukuk ütemesen fújják sípjukat. Az utazás 12 órán keresztül tart 2 hivatalos állomással.

d) Mahuayanitól a Sinakaráig

Mahuayani szerepe azért fontos, mivel itt hagyják a kamionokat, buszokat, és innen indul az igazi, gyalogos zarándoklat. Egy rövid séta után piaci forgatagban találja magát a zarándok: standok állnak egymás mellett sorban, mindenfelé sütnek, főznek, füst és különféle furcsa szagok terjengenek a levegőben.

Több óra gyaloglás után, kanyar kanyart követ, mire a zarándok végre megpillantja a völgy bejáratát, azaz a vásári forgatagot. A forgatag előtt árusok ételt, italt, cigarettát és csokoládét kínálnak. Az ember nehezen verekszi át magát a tömegben, de amikor sikerül, végre elétáruul a Völgy.

Ez tulajdonképpen nem más, mint egy fennsík, melyet körben hegyek vesznek körül. Szemben a havas hegyoldal: a Qolquepunku, a Szent Gleccser, oldalt pedig egy hidegvízű patak rohan, mely valahonnan a hegy gyomrából jön, és a kápolna környékén már nyoma sincs. A patakban emberek fürdenek ruhástul, hajukat mossák, tisztító fürdőt vesznek. Nincs se pap, se más vallási specialista, aki e rítust irányítaná.

A paucartambói ukukuk a nagy tisztáson, a kápolnától kissé messzebb, az illemhely mögött vernek tábort. Ez a „camping” széle még, de estére rengeteg új sátrat vernek fel, ponyvát helyeznek le, így a tábor széle kitolódik.

A paucartambói ukukuk táborverése nem azt jelenti, hogy sátraikat állítanak fel, hanem egyszerűen leteszik a holmijukat, és letelepszene, a szieszta idejére. Most kipihenik magukat, mert az idevezető gyalogtúra csak a kezdete volt az ünnep rítusainak.

e) A Sinakara-völgy, a körmenet

A völgyben zajlik az élet. A csoportok jönnek-mennek, akik kipihenték magukat azonnal tánra kelnek, mindenki a saját zenéjére táncol. A kápolna hangosbemondójából megállás nélkül kecsua nyelvű prédikáció hallatszik, de szinte senki sem figyel a szövegre.

Egyszer csak megkezdődik a körmenet. A külső szemlélőnek először nem tűnik fel semmi, mintha semmi sem változott volna. Vásári forgatag, zene, tánc, kavalkád, füst. A változás annyi, hogy a körmenetnek pontos rendje van: megvan az útvonal, amit a csoportoknak be kell járniuk. A templom előtt indulnak el, és oda érkeznek vissza. Ott, a templom előtti kis téren táncolnak, énekelnek és zenélnek. A körmenet alatt a sapkákat leveszik, fontos, hogy harangozáskor – pontosan félóránként – fedetlenek legyenek. Miközben a paucartambói nemzetség a körmeneten vesz részt, az „öregek” csoportja külön feladatot lát el. Ők viszik fel az ukukuk keresztjét a Szent Gleccserre, egy pontos helyre, ahová már csak ők mehetnek fel.

A Sinakara-völgyben nem látni vallási specialistákat, és maga az egyház sincs jelen. A kis kápolnán és a 2-3 papon kívül, egyházi személy hivatalos minőségben nem tartózkodik a völgyben. Maga a kápolna díszítetlen, és betonépület benyomását kelti. Tetején egyszerű, közepes kereszt látható.

Az állam sincs jelen az ünnepen. Nincsenek katonák, se rendőrök, se más rendfenntartó erők, csak az ukukuk, akik ezt a feladatot is ellátják a területen. Nekik van joguk ahhoz, hogy a „zavargókra” ostorukkal odasújtsanak.

f) Az ünnepség csúcspontja: a Szent Gleccser

Kis pihenő után éjfélkor elindul a kis csapat a Szent Gleccser felé. Pár száz métert kell felkapaszkodni a meredek hegygerincen. Fent a társaság a Gleccser szélénél megáll, és megvárja a napfelkeltét. Eközben, még napfelkelte előtt, megindul a zarándokok áradata a Szent Gleccser felé, és mire megjelennek az első napsugarak, a környéken már igen nagy tömeg gyűlt össze.

Megkezdődik a szertartás a Szent Gleccseren. Imádkozás közben megjelennek a nap első sugarai. Ekkor megy végbe a találkozás a Szent Gleccserrel és magával a Nappal.

Miért is olyan fontos ez a „találkozás”? – kérdezem adatközlőimet. Azt válaszolják, azért, mert a Szent Gleccser, a szent jég nem más,

mint szent víz, az Úr szentelt vize, melyet Ő maga tett szentté. És mivel az Úr csodákra képes, így az Ő vize is csodákra képes. Isten teremtette a világot, tehát a világ Isten része, vagyis Isten a világ része. Tehát, a jég megérintése a közvetlen kapcsolat a szentséggel, vagyis Istennel. A hegy tisztelete egyben Isten tisztelete is, és a hegy vére a jéggé fagyott víz, egyben Isten vére is, így általa közvetlenül az Úrral érintkezik az ember és közvetlenül az Úr révén tisztul meg. Ezért nincs szükség itt se papra és se az egyházra, mert a kapcsolat itt közvetlenül jön létre Istennel.

A napfelkelte pedig azért fontos, mert a Nap is Isten szimbóluma, és a találkozás a Nap első sugaraival megerősíti ezt a közvetlen kapcsolatot.

A téma egyik kutatója, Robert Randall (1982) szerint, a Qoyllur R'ity szertartássorozatában igen kevés olyan jelenséget találunk, mely tisztán kereszténynek lenne mondható. A rituális fürdő a patakban vagy a hóban való megtisztulás is ősi motívumokra vezethető vissza. Vagy akár maga a hegy tisztelete is. Szerintem itt egyszerűen a két vallás keveredéséről van szó, az ősi és keresztény hit elemeinek összeolvadásáról.

A hegy tisztelete az ősi, panteista vallás egyik alapja az Andokban, azonban a Hegy ebben az esetben összekeveredik egy tipikus keresztény motívummal, a szentjelenéssel. A Nap mint az ősi főisten is megjelenik, de már a keresztény (teremtő) Isten szimbólumaként. A rituális fürdő pedig ugyanúgy kapcsolódik ősi rítusokhoz, mint a keresztény szertartásokhoz. A víz mint a Hegy vére fontos szimbólum, de nem felejtkezhetünk el magáról a keresztelés rítusáról sem, amelyet szintén vízzel végeznek (ráadásul Keresztelő Szent János is a Jordánban keresztelte meg Jézust). (Máté 3.12.)

Tehát, a Hegy tisztelete egyben egy katolikus szent tisztelete is. Ugyanakkor Qoyllur R'ity az emberek fejében megegyezik a Heggyel, ezért érintkezhetnek a szenttel a hegy elemein (Szent Gleccser, szent patak stb.) keresztül. Adatközlőink többször is elmagyarázták, hogy Isten teremténye a világ, tehát, a világ darabkái Isten darabkái

is egyben. Isten benne van minden darabkában, tehát egy darab magába foglalja Istent. A Hegy is Isten része, így a tisztelete Isten tisztelete is egyben.

Arra a kérdésre pedig, hogy miért pont ez a hegy a szentként tisztelt Hegy, azt válaszolták, hogy Isten jelölte meg ezt a csúcst a szentjelenéssel és ezért ez az a hely, ahol közvetlenül lehet kapcsolatba lépni Istennel.

A képzetekben tehát, egyszerre van jelen az ősi tradíció és annak keresztény magyarázata is. Ugyanezt figyelhetjük meg a rítusok végzésében, hiszen a keresztény zarándoklatot ősi hagyományokon alapuló jelmezes csoportokban végzik.

g) A gyalogút a hegyháton

A zarándoklat egy 24 órás gyalogút keretében ér véget, ahol nemcsak menetelnek, hanem újabb rítusokat végeznek el, amelyek gyökere az ősi időkre nyúlik vissza, és inkább a jelmezes csoportokhoz kötődik, mint a szenthez.

Irodalom

- *Achahui Tapia, F. Martínez Cernades, M. Santos Rodríguez, H.* 2001: Las lágrimas de sangre ded Apu Qollyurrit'i. In: Ausangate. Año 13. No.13. Mayo-Junio. 4–11. old.
- *Boglár Lajos* 1995: Vallás és antropológia. Budapest: Szimbiozisz
- *Flores Lizana, C.* 1997: Taytacha Qollyur R'ity: teología india hecha por los comuneros y mestizos quechuas. Cuzco
- *Flores Ochoa, J. A.* 1990: TAYTACHA QOYLLURIT'I: El Cristo de la nieve resplandeciente. In: Cuzco.Resistencia y Continuidad. No.1. Cuzco
- *Gow, David D.* 1974: Taytacha Qollyur Rit'i. In: Allpanchis Phuturinga 7.
- *Marót Károly* 1945: Survival és revival. In: Ethnographia. 1945. 1–9. old.
- *Marót Károly* 1940: Rítus és ünnep. In: Ethnographia. 49.

- *Poole, Deborah* 1979: Taytacha Qollyur R'iti. In *National Geographic*. Vol. 153. No.2. February.
- *Poole, Deborah* 1988: Entre el milagro y la mercancía: Qoyllur R'ity. In:
- MARGENES. Año II., No. 4. 101–120
- *Randall, Robert* 1982: Qoyllur R'ity an Inca fiesta of the Pleiades. In: *Boletín del Instituto Francés de Estudios Andinos*. Tomo XI. No. 1–2. 37–81 old.
- *Santos Rodríguez, J. H. Martínez Cernades, M.* 2001: El Paulucha o
- *Ukuku*. In: *Ausangate*. Año 13. No.13. Mayo–Junio. 2–3 old.